

Rūdolfs Islers **PARĀDU KRĪZE UN NAUDAS NOSLĒPUMS**

Preti parādiem ir īpašumi

Kad profesionāli runā par naudas krīzi un masu mediji to atstāsta, tas šķiet esam ļoti sarežģīti. Īstenībā kopsakarība ir pavisam vienkārša. Pasaulē rodas arvien vairāk parādu. Bet tiem pretī vienmēr ir precīzi tikpat lieli īpašumi (kredīti). Un pastāvīgi un neizmērojami aug ne tikai parādi, bet arī īpašumi. Jo lielāki abi kļūst, jo lielāki procenti un dividendes jāmaksā reālai saimniecībai. Tas paveicams tikai divos veidos: no vienas puses, tai (saimniecībai) arī pastāvīgi jāaug, no otras puses, arvien lielāka savu ienākumu daļa jāatdod kredītētājiem jeb privātajiem lielās naudas īpašniekiem. Tas ir cēlonis tam, kādēļ IVF un ES pieprasa no parādos sliktstošajām valstīm arvien stingrākus taupības pasākumus. Saimniecības (ražošanas) pastāvīgais pieaugums un arvien dziļāka aiza starp bagātajiem un nabagiem ir mūsu laika lielākie vēzveidīgie audzēji.

To it kā nav grūti saprast, bet, ja jautājam, kā tas ir saistīts ar naudu, mēs tūlīt nokļūstam diezgan miglā, ko jau zināmu laiku ievēro arī daži uzmanīgi laikabiedri (piemēram, ekonom. prof. *Berndt Senf*). Bet šie laikabiedri nesaskata pamatproblēmu, lai gan tā ir zināma jau deviņdesmit gadus. Pamatproblēma ir tā, ka mēs uztveram naudu kā lietu, teiksim, kā māju. Es varu tajā dzīvot, varu to nopirkt vai izīrēt, vai vienkārši aplūkot – tā paliek arvien tā pati māja. Ar naudu tas tā nav. Rūdolfs Šteiners pievērsa tam uzmanību savā 1922. gadā nolasītajā lekciju ciklā „Nacionālās ekonomikas kurss” (*Nationalökonomischer Kurs, GA 340*), kas toreiz palika lielākoties nesaprasts.

Trīs naudas veidi

Rūdolfs Šteiners nodalīja trīs naudas veidus. Ikdienā mums ir darīšana ar t.s. „**pirkumu naudu**”, kas kā maksāšanas līdzeklis cirkulē, pērkot vai pārdodot kādu preci. Mūsu skaidrās naudas kase un mūsu pasta konts ir brīžiem vairāk, brīžiem mazāk pilns. Šis īslaicīgais īpašums, kas visiem, kuri piedalās pirkšanā un pārdošanā, palielinās vai samazinās, veido pirkumu naudu. Turpretī, ja kādam ir nauda, kuru viņš tuvākajā laikā nedomā tērēt pirkšanai, viņš var to aizdot kādam uzņēmējam. Uzņēmējs to iztērē, pērkot mašīnas, izmaksājot algas utt. Šī nauda aizvien vēl figurē kā pirkumu nauda, bet ir radies arī kas jauns, proti kredīta/parāda attiecības starp kredītētāju un kredīta ņēmēju. Šie ilgstošie īpašumi un parādi tiek iegrāmatoti tāpat kā īslaicīgie maksāšanas līdzekļi, tomēr tie iegūst gluži atšķirīgu niansi. Šo „gluži atšķirīgo” Šteiners sauca par „**aizdevumu naudu**”.

Kāda tad ir atšķirība, ja mēs abos gadījumos runājam par īpašumiem jeb kredītiem un parādiem (vai aktīviem un pasīviem)? Aizdevumu nauda rodas, tās devējam veidojot attiecības ar noteiktu saimnieciskās dzīves dalībnieku, piemēram, ar uzņēmēju vai banku. Savukārt pirkumu nauda man ir tādēļ, ka citi cilvēki to atzīst un ir gatavi man pārdot preces par šo naudu. Te var skaidri redzēt, ka nauda nav vienkārši kāda nebūt lieta, bet tā pastāv, pateicoties dažādām attiecībām starp cilvēkiem. Tā kā abi minētie naudas veidi ir tik principiāli atšķirīgi, būtu loģiski tos arī pārvaldīt dažādi un nodalīt vienu no otra. Mēs to daļēji darām, bet tikai daļēji, nevis principiāli.

Kas ir naudas „radītāji”?

Otra mūsu naudas sistēmas kļūda ir tā, ka visa nauda ienāk saimnieciskajā sfērā kā aizdevumu nauda, turklāt vienmēr apgrūtināta ar procentiem. Šis naudas „radītāja” ir visa banku sistēma, kas sastāv no centrālajām un komercbankām. Mēdz teikt: „Bankas apgādā saimniecību ar naudu.” Taču tās apgādā ar naudu ne vien reālo saimniecību, bet arī visu spekulatīvās tirdzniecības jomu, kurā pastāvošā nauda tiek vairota bez jebkādas līdzdalības reālajā saimniecībā, t.i., preču ražošanā. Šajā sektorā naudas ir pat daudz vairāk nekā reālajā, produktīvajā saimniecībā. Tātad nauda nerodas saimnieciskajā jomā, pateicoties saimnieciskajam procesam, bet tiek dota saimniecībai no ārpuses. Tas nevar notikt citādi kā aizdevumu naudas formā, un jāpiebilst, ka bankas ir ieinteresētas dot pēc iespējas vairāk kredītu, tādējādi naudu pavairojot, jo katrs kredīts nes tām peļņu. Aiz šī naudas pārvaldīšanas mehānisma stāv valsts, jo naudas radīšana tiek regulēta ar valsts likumiem. Valsts piešķir centrālajai bankai monopoltiesības izdot banknotes un nosaka, ka tikai šis maksāšanas līdzeklis ir likumīgs. Centrālā banka drukā naudas zīmes un izsniedz tās tikai kā aizdevumu. Uz tā banku sistēma būvē visu pārējo.

Vai var iedomāties arī tādu naudas sistēmu, kurā nauda rastos saimnieciskajā procesā? Rūdolfa Šteinera grāmatā „Būtiskie sociālā jautājuma aspekti” ir teikts, ka trīsdalīgā sociālā organismā „valsts vairs nepārvaldīs naudu. Šī funkcija pāries pie atbilstošā saimnieciskās dzīves pārvaldes orgāna, jo veselā sociālā organismā nauda nevar būt nekā cits kā norāde uz precēm, kuras ražo citi cilvēki un kuras katrs

var atsavināt no kopīgās saimniecības, ja ir nodevis paša radītās preces. Pateicoties naudas cirkulācijai, saimnieciskā joma kļūst vienota. Saimnieciskajā dzīvē netiešā veidā katrs ražo katram. Saimnieciskajā jomā cilvēkiem ir darīšana tikai ar preču vērtību.”

Vai šajā jomā kaut kas jau notiek?

Lai tā nepaliktu tikai tukša teorija, derētu paskatīties, vai nauda kaut kur jau netiek pārvaldīta šādā veidā. Tātad naudai būtu jārodas saimnieciskajā jomā, kur galvenie procesi ir pirkšana un pārdošana: produkti (preces un pakalpojumi) tiek saražoti, pārdoti un izlietoti. Te nauda rodas kā pirkumu nauda. Nav tālu jāmeklē - starp pastāvošajām lokālajām un reģionālajām papildus valūtām ir tādas, kurās nauda kā apmaiņas līdzeklis rodas tieši pirkšanas procesā un tajā arī izbeidzas. Šīs valūtas ir radušās pagājušā gadsimta astoņdesmitajos, deviņdesmitajos gados, kad valdīja liels bezdarbs, un ir izplatītas angļiski runājošo tautu vidū kā LETS (*Lokal Exchange Trading System*), bet franču valodā kā SEL (*Système d'échange local*). Cilvēki, kuriem nav naudas un laika, var piedāvāt savus produktus un pakalpojumus, neapmainot tos ar citiem cilvēkiem tieši jeb bilaterāli, bet multilaterāli, noformējot to kā jebkuru pirkumu ar naudas starpniecību. Visi vienas valūtas sistēmas dalībnieki veido maiņas loku ar aprēķinu centrāli, kurā katrai personai tiek atvērts konts. Par katru pirkumu tiek ziņots aprēķinu centrālei, kurā pirkuma summa no pircēja konta tiek atskaitīta un ieskaitīta pārdevēja kontā. Katrs jauns konts sākas ar 0. Sabiedrība katram iesācējam piedāvā „pirkumu naudas kredītu”, rēķinoties ar to, ka viņš ne vien iegūs preces un izmantos pakalpojumu, bet piedāvās arī sava darba augļus. Līdz ar to ir aprakstīts naudas pirmfenomens, kas ir jebkuras naudas pamatā. Ja manā makā ir naudas zīmes, tad tās nāk no mana konta, kas ir visas kopienas naudas daļa.

Naudas vērtība tiek definēta pēc tā, cik produktu par to var nopirkt. Minētās valūtu sistēmas parasti savos aprēķinos izmanto „darba stundas”, jo tā ir ērtāk aprēķināt piedāvāto pakalpojumu, kā arī preču vērtību. Interesanti, ka Rūdolfs Šteiners piedāvāja pielīdzināt naudas vērtību graudaugiem un atvasināt no tās pārējo preču cenu. Graudaugi ir mūsu pārtikas pārstāvis. Līdz ar to mēs uzbūvējam naudas sistēmu uz pašas saimniecības pamatiem, jo tikai pateicoties tam, ka mums ir ko ēst, mēs varam darīt arī visu pārējo. Lai saprastu šo graudaugu naudu, var iztēloties, kā saimniecībā, kurā naudas vēl nav, zemnieks iedod kādam kilogramu graudaugu un saņem par to kvīti, kurā rakstīts „1kg graudaugu”. Zemnieks par šo kvīti var nopirkt ko citu, tādejādi palaižot to aprītē, jo arī pārējie cilvēki to atzīst. Tā ir kā reģistrācija vispārēji atzītā naudas grāmatvedībā. Principā naudas vērtība ir atkarīga no tā, vai tā ir visu vienādā mērā atzīta. Tas ir tiesību jautājums, kuru var atrisināt ar līgumisku vienošanos starp visiem naudas kopienas locekļiem. Valsts likumdošana tam nav vajadzīga.

Valsts monopola likvidācija

Ko mēs varam iesākt ar šādi saprastu naudu? Aprakstītajām maiņas sistēmām ir tā priekšrocība, ka tās var sākt ar mazumiņu. Tā var gūt praktisku pieredzi, un sevišķi daudz var mācīties, ja jaunā maiņas līdzekļa vērtība netiek saistīta ar valsts naudu, piemēram, ar eiro, kā daži eksperimentētāji vēl dara. Jo vairāk šīs maiņas sistēmas attīstās, jo vairāk tās stājas konkurences attiecībās ar valsts naudu. Šī konkurence ir visnotaļ veselīga parādība, bet tā ir pretrunā valsts monopolam. Tāpēc reiz būs nepieciešams šo monopolu likvidēt. Tas būs demokrātiskās politikas uzdevums. Tā noteikti uzdursies lielai pretestībai, un, acīmredzot, tikai vēl lielāks posts varēs šo pretestību pārvarēt. Būtībā ir iespējams paralēli pastāvēt valsts un brīvi norunātai naudai. Ir iespējams, ka pati valsts piedalās brīvajā naudā, piemēram, pieprasot nodokļus no šīs saimniecības jaunajā naudā, tādejādi to atzīstot.

Trešais naudas veids

Ja mēs runājam par pirkumu un aizdevumu naudu, tās vēl nav visas iespējamās naudas funkcijas, jo ir vēl nauda, ar kuru mēs neko nepērkam un kuru neaizdodam uz atdošanu. R. Šteiners šo naudu sauca par „**dāvinājumu naudu**”. Mēs to vienkārši atdodam kādam, jo atzīstam, ka tā viņam ir vajadzīga. Šo naudu maz ievēro, lai arī tā eksistē diezgan lielos apmēros. Tas tādēļ, ka lielākoties mums netiek jautāts, vai mēs atzīstam dāvinājuma nepieciešamību, mēs vienkārši esam spiesti to dot. Caur nodokļiem un citām likumdošanā noteiktām nodevām mums kā saimniecības subjektiem tiek atņemtas lielas naudas summas mērķiem, kuri netieši darbojas mūsu labā, bet kuros mēs kā atsevišķas personas nevaram brīvi noteikt. Pērkot mēs esam brīvi, tāpat arī aizdodot, bet dāvinājumi, kuros cilvēkam būtu jābūt visbrīvākajam, mums lielākoties tiek uzspiesti. Tādēļ būs nepieciešams, lai mēs pamazām brīvprātīgi atslogojam valsti no lielas daļas tās uzdevumu, uz sapratnes pamata paši tiešā ceļā finansējot kultūras pasākumus, kā arī sociālus un ekoloģiskus projektus.

Kā no pirkumu naudas var rasties aizdevumu un dāvinājumu nauda?

Tagad mēģināšu aprakstīt, kā naudu var pārvaldīt, lai no sākotnējās pirkumu naudas varētu rasties aizdevumu un dāvinājumu nauda. Aizdevumu naudai ir liela nozīme, jo tā padara iespējamas investīcijas, kas ļauj uzņēmumiem kāpināt savu produktivitāti. Ņemot to vērā, saimnieciskā teorija saka, ka naudai vispirms jātiek radītai kā aizdevumu naudai, lai sākumā iekustinātu ražošanu un tad arī patēriņu. Tiek uzskatīts, ka tad, ja nauda tiktu „pumpēta” patēriņā, pieaugtu pieprasījums, bet piedāvājums paliktu nemainīgs. Rezultātā paceltos cenas un tiktu radīta inflācija. Bet inflācija rodas arī tad, kad aizdevumu nauda tiek „pumpēta” saimniecībā, jo uzņēmēji, saņēmuši kredītu, tūlīt izdod to mašīnām un algām. Tas veicina pieprasījumu pirms vēl ražošana tiek iekustināta. Kādā noslēgtā saimniecībā no tā var izvairīties, tikai importējot papildus preces. Arī šim apstāklim R. Šteiners ir pievērsis uzmanību „Nacionālās ekonomikas kursā”.

Ja mēs vadāmies pēc slēgtas saimniecības bez ārējām robežām, kā tas saimniecībā *de facto* ir, naudu nedrīkst radīt kā aizdevumu naudu; tai jārodas kā pirkumu naudai pašā saimnieciskajā jomā. Tādejādi naudas masa vienmēr paliek līdzsvarā ar reāli sabiedrības rīcībā esošo preču un pakalpojumu daudzumu. Kā tādā gadījumā uzņēmēji tiek pie kapitāla, kas viņiem nepieciešams? Slēgtas saimniecības vidē tas ir iespējams, neizsniedzot visu tīro uzņēmumu ienākumu algās, bet laižot to apgrozībā kā pirkumu naudu. Ja mēs to darītu, tad viss nopelnītais tiktu šādā ceļā iztērēts. Aizdevumu nauda ir uzņēmuma rīcībā tikai tad, ja daļa ienākumu tiek ietaupīta. Tad arī daļa ražošanas iespēju paliek brīva un var tikt izmantota ražošanas līdzekļu iegādei. Te aizdevumu nauda nav primāra, tā rodas sekundāri. Piemēram, naudas kopiena var noteikt augšējo robežu naudas uzkrājumiem pirkumu kontos. Tā var atšķirties privātiem un uzņēmumu kontiem atkarībā no naudas nepieciešamības. Ja kāds sakrāj savā pirkumu kontā naudu virs šīs robežas, tad pārsniegums automātiski tiek pārnestas aizdevumu kontā. Šī summa pieder pie ilgtermiņa īpašuma un var tikt aizdota, piemēram, kādam uzņēmumam. Pateicoties šādai grāmatvedības metodei, abi naudas veidi katrā gadījumā ir nodalāmi. Tas ir tikai viens piemērs, kurā var saskatīt principu.

Aizdevumu nauda noveco

Rūdolf Šteiners runāja par to, ka naudai ar laiku jānoveco un tad jāmirst. Bet viņš attiecināja to tikai uz aizdevumu naudu. Tikai tā ir saistīta ar laiku, tādēļ ka aizdevumi parasti tiek doti uz noteiktu laiku. Turpretī pirkumu nauda katra pirkuma aktā uzrodas pārdevēja kontā, bet pazūd no pircēja konta. Šteinera laikabiedrs *Silvio Gesell* (1862 – 1930) ir izvirzījis līdzīgu priekšlikumu. Viņš uzskatīja, ka visai naudai jābūt „zūdošai” un tās daudzumam regulāri jāsamazinās. Galvenā atšķirība starp abiem uzskatiem ir tā, ka Šteiners par attaisnotu uzskatīja tikai aizdevumu naudas pakļaušanu novecošanās procesam. Pēc noteikta laika aizdotā nauda netiek atgriezta aizdevēja kontā, bet pārvērsta dāvinājumu naudā. Protams, aizdevuma devējam ir tiesības pašam noteikt, kādam mērķim nauda tiek dāvināta. Pateicoties šādai kārtībai, īpašumi neglabājas mūžīgi. Šteiners neatbalstīja procentu aizliegumu – ar nosacījumu, ka nerodas % no %, tas nozīmē, ka % netiek uzkrauts aizdevumu naudas summai! Pareizā veidā tas ir iespējams tikai tad, ja naudas pārvaldē pirkumu nauda tiek stingri nodalīta no aizdevumu naudas un ja % tiek lietoti kā pirkumu nauda.

Līdz ar to ir pateikts tikai visnepieciešamākais jaunai naudas izpratnei, un daudzi jautājumi paliek atklāti. Taču varbūt ir kļuvis redzams, ka nauda ir kas garīgs, kāds garīgs process, kas norisinās cilvēku starpā, kas būtu jāstudē daudz dziļāk, nekā ir iespējams šajā nelielajā rakstā. Vajadzētu arī saprast, ka studijām jābūt ne tikai teorētiskām, ir vajadzīga praktiskā pieredze, un pie tās mums jāķeras iespējami drīz.

Autors: dr. Rūdolf Islers, dz. 1937. gadā, pēc vēstures studijām nodarbojās ar Sociālā organisma trīsdalīgumu. 30 gadus darbojās lauksaimniecībā kā zemnieks, jo gribēja iepazīt šo saimniecības jomu dziļāk. Šobrīd, būdams pensijā, darbojas Rūdolf Šteinera skolas valdē (Biles pilsētā) un pasniedz saimniecības mācību 10. klasē.